

המכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דיוויס
The Leonard Davis Institute for International Relations
معهد ليونارد ديفيس للعلاقات الدولية

מיתווים
המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית

מי יכול לקדם שלום ישראלי-פלסטיני? תרומתם של שחקנים לקידום תהליכי שלום

נייר שלישי במסגרת הפרויקט המשותף
למכון מיתווים ומכון דיוויס ליחסים בינלאומיים

ארגוני שלום של נשים בתהליכי שלום פורמליים: התועלת בשותפות ומחירי ההדרה

שירי לוינס*

אוגוסט 2022

תקציר

ארגוני שלום של נשים פועלים להפסקת אלימות ולקידום הסכם שלום, כמעט בכל מקום בו מתרחש קונפליקט. מחקרים ותיעוד מעשרים השנים האחרונות מלמדים ומוכיחים כי ארגונים אלו פועלים במגוון רחב של צורות ואופנים ובשלבם שונים של תהליכי שלום וכי תרומתם לקידום תהליכי השלום הנה מרעית. בהקשר של תהליכי משא ומתן פורמליים ועיצוב הסכם השלום, נמצא כי שילוב של ארגוני שלום של נשים, מעלה את ההיתכנות של הגעה להסכם, משנה ומשפר את אופיו של ההסכם ואת תכניו (כולל התייחסות ספציפית למשילות תקינה, צדק חברתי, תהליכי שיקום, קידום שוויון מגדרי ועוד), מעלה בצורה משמעותית את ההיתכנות יישום ההסכם והמשכיותו ומקדם ייצוג נשים במערכת הפוליטית. אולם, בישראל כמו ברוב מדינות העולם, למרות העשייה הנרחבת והתרומה המשמעותית של ארגונים אלה, הם נדחקים אל מחוץ לשולחן מקבלי ההחלטות. מאמר זה בוחן מהם החסמים המרכזיים המונעים את שיתופם? מהם המחירים של הדרתם? ומה נדרש על מנת לאפשר לפוטנציאל של שילובם לבוא לידי ביטוי? המאמר מבוסס על ראיונות שנערכו במהלך שנת 2019-2020 עם נשים מהארץ ומהעולם אשר פעלו לקידום שלום, בדרגים ובאופנים שונים, וכן על ניתוח ספרות מחקרית וניתוח מקרי בוחן של ארגוני שלום של נשים בישראל ובחו"ל. המאמר כולל סקירה תאורטית קצרה ולאחריה התמקדות במקרה הישראלי: פעילותם של ארגוני שלום של נשים, בחינת החסמים העומדים בדרכם לשותפות בתהליכים פורמליים, תיאור חלק מהמחירים שהחברה הישראלית משלמת על הדרה זו, והמלצה לכיווני פעולה אשר עשויים לקדם את שילובם במאמצי קידום השלום הפורמליים בישראל.

* שירי לוינס היא יזמית חברתית המשלבת בין עבודת שטח למחקר, עוסקת באקטיביזם של נשים בנושא שלום וביטחון, פיתוח והטמעה של מודלים להתמרת קונפליקטים, וקידום פיוס בין קבוצות חברתיות. ממקימות תנועת נשים עושות שלום, ומפתחת שותפה של מודל Mind the Conflict. כיום משלימה עבודת דוקטורט בנושא "נרטיבים של נשים בפריפריה, החיות בצילו של סכסוך אלים", וממשיכה להוביל תוכניות לקידום נשים בפוליטיקה של השלום וללמד התמרת קונפליקטים.

א. מבוא

ארגוני שלום של נשים¹ פועלים להפסקת אלימות ולקידום הסכם שלום כמעט בכל מקום בו מתרחש קונפליקט. אולם, אל מול העשייה הנרחבת וחוצת הגבולות של ארגונים אלה, התמונות הנשקפות משולחנות הדיונים הפורמליים בהם נערכים הסכמי השלום, חושפות את דחיקתם אל מחוץ לדלת קבלת ההחלטות.

בחלוף עשרים שנים ממועד קבלת החלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם, הקוראת בין היתר, להכרה בתרומתם של ארגוני נשים לתהליכי שלום ושילובן של נשים בכל התהליכים המדיניים, ישנן דוגמאות רבות המחזקות קריאה זו.² דוגמאות כגון ההכרה ב"שבט השישי בסומליה" (The Sixth Clan Coalition) - שבט הבנוי מנשים מחמשת השבטים האתניים במדינה, אשר הובילו את מאמצי התיווך בין הפלגים היריבים במלחמת האזרחים) כשבט רשמי ושמירת 12 אחוזים מהמושבים עבורו במועצה המכוננת,³ ההכרה ב"אמהות של מאניפור" ככוח האמון על שמירת הסכם הפסקת הלחימה באזור צפון הודו,⁴ מעורבותן של נשים ילידות בהפסקת האלימות וכינון הסכם שלום בקולומביה,⁵ ועוד.

הידע המצטבר לגבי תרומתם של ארגוני שלום של נשים, מלמד כי ארגונים אלה תורמים במגוון דרכים בשלבים השונים של תהליכי המשא ומתן וגיבוש הסכם השלום. פעולות אלה כוללות בין היתר: קריאה להפסקת האלימות, השפעה על דעת הקהל, יצירת חיבורים ותשתית של אמון בין הקהילות והחברות הנמצאות בקונפליקט, נגישות לצדדים יריבים, עידוד מעורבות בינלאומית, ניהול משאים ומתנים לא רשמיים, פעולות גישור, סיוע בעתות מצוקה לאוכלוסייה האזרחית, והגנה ושמירה על זכויות אדם. כמו כן, ארגוני נשים לשלום תורמים במקרים רבים לעיצוב מחודש של תהליכי פרוק נשק והשתלבות חזרה בחברה (DDR - Disarmament Demobilization and Reintegration). ניתן לראות זאת בין השאר בתהליכים שהתרחשו באל-סלוודור, אוגנדה, תימן, עירק, קולומביה ועוד. שילובן של הנשים (שהחזיקו בתפקידים שונים: כלוחמות, נשות חינוך, מובילות קהילה וניצולות), סייע לגופים הבינלאומיים להבין את החשיבות של ביסוס תהליכי השלום על פעילות מהשטח למעלה (Bottom-Up), תוך כדי שיתוף פעולה עם הקהילות המקומיות בעיצוב התהליך, כמו גם בכל הרמות של קבלת ההחלטות (נקרא: Second Generation DDR).⁶

בהקשר של תהליכי משא ומתן פורמליים ועיצוב הסכם השלום, נמצא כי שילוב של ארגוני שלום של נשים, מעלה את ההיתכנות של הגעה להסכם, משנה ומשפר את התכנים ואופיו של ההסכם (כולל יותר התייחסות למשילות תקינה, צדק חברתי, תהליכי שיקום, קידום שוויון מגדרי ועוד), מעלה בצורה משמעותית את היתכנות יישום ההסכם והמשכיותו ומקדם ייצוג נשים במערכת הפוליטית.⁷

¹ במונח ארגוני שלום של נשים, אני מבקשת להתייחס למגוון ההתארגנויות, פעילויות (ספונטניות או מאורגנות) ותנועות של נשים הפועלות להפסקת האלימות הפוליטית ולקידום תהליכי שלום באזורי סכסוך. ניסוח זה לא משמש בהכרח כהגדרה העצמית של ההתארגנויות והארגונים השונים וקיימים הבדלים ניכרים מבחינת מבנה, אסטרטגיה, הרכב, ואופי ומשך הפעילות. אך כל ההתארגנויות הנ"ל מונהגות על ידי נשים, נשים הן רוב הפעילות בהן והן רואות בשילוב נשים ובקול הנשי מרכיב בעל תרומה משמעותית וייחודית לתהליכי שלום.

² Kew, D., and John, A. W. S. (2008). "Civil society and peace negotiations: Confronting exclusion". *International Negotiation*, 13(1): 11-36.

³ Timmons, D. M., and King, M. E. (2004). "The Sixth Clan: Women organize for peace in Somalia: a Review of Published Literature". University for Peace.

⁴ קבוצת נשים מהמיעוט האתני המאניפורי בצפון הודו, אשר יצאו במחאה כנגד הצבא ההודי בעקבות אונס ורצח של אישה מאניפורית: Kansal, S. (2021). "Book review on 'The Mothers of Manipur by Teresa Rehman'". *Contemporary Literary Review India*, 8 (1): 300-305.

⁵ Bouvier, V. M. (2016). "Gender and the role of women in Colombia's peace process". United States Institute of Peace.

⁶ Tarnaala, E. (2016). "Women in armed groups and fighting forces: lessons learned from gender-sensitive DDR programmes". Norwegian Peacebuilding Resource Centre.

⁷ Krause, J., Krause, W., and Bränfors, P. (2018). "Women's participation in peace negotiations and the durability of peace". *International Interactions*, 44 (6), 985-1016.

בישראל, הנמצאת בסכסוך מיום היווסדה, ואשר התקיימו בה מספר תהליכי שלום לאורך השנים, משתקפת תמונה דומה. נשים מהוות חלק משמעותי ודומיננטי בקרב פעיליות/ות שלום בארץ. ארגוני שלום של נשים בישראל הצליחו בפעולתם להשפיע במרחבים בינלאומיים (כמו ארגון נשים בשחור אשר הפך מודל להתארגנות נשים נגד אלימות פוליטית במקומות נוספים בעולם,⁸ או ההכרה בנשים עושות שלום כגוף מייצג לאו"ם) ובמקרים בודדים אף הצליחו להשפיע על מהלכים ביטחוניים (כמו במקרה של מנהיגות ארגון "ארבע אימהות" שהובילו מאבק ציבורי הקורא לנסיגה מדרום לבנון).⁹ אולם בחינה של תהליכי השלום השונים בישראל, מעלה כי בשום שלב לא שולבו ארגוני שלום של נשים בתהליכים הפורמליים.

מאמר זה מבקש לבחון מדוע למרות התרומה המשמעותית של שילובם של ארגוני שלום של נשים בתהליכי שלום פורמליים, כפי שהיא באה לידי ביטוי בספרות התיאורטית ובדוגמאות רבות בעולם, במקרה הישראלי הנשים נשארות מחוץ לחדרי הדיונים. מהם החסמים המרכזיים המונעים את שיתופן? מה המחירים של הדרתן? ומה נדרש על מנת לאפשר לפוטנציאל של שילובן לבוא לידי ביטוי?

המאמר מבוסס על ראיונות שנערכו במהלך שנת 2019-2020 עם נשים מהארץ ומהעולם אשר פעלו לאורך שנים לקידום שלום, בדרגים ובאופנים שונים, ועל ניתוח ספרות מחקרית וניתוח מקרי בוחן של ארגוני שלום של נשים בישראל ובחול.

המאמר יכול סקירה קצרה של התרומה של התאוריה הפמיניסטית לחקר סכסוכים (Feminist Security Studies) וייתחם למספר מושגי מפתח שהתהוו בעשורים האחרונים כמו נשים, שלום וביטחון כתחום ידע, החלטה 1325 של מועצת הביטחון של האו"ם (UNSCR 1325), תאוריה של הצטלבות זהויות (Intersectionality) והפרקטיקות הנובעות ממנה. לאחר מכן יתייחס המאמר למקרה הישראלי, תוך סקירה קצרה של פעילותם של ארגוני שלום של נשים, בחינת החסמים העומדים בדרכם לשותפות בתהליכים פורמליים, תיאור חלק מהמחירים שהחברה הישראלית משלמת על הדרה זו, והמלצה לכיווני פעולה היכולים לקדם את שילובם במאמצי קידום השלום הפורמליים בישראל.

ב. נשים, שלום וביטחון – במה מדובר ?

על מנת לענות על השאלה כיצד תורמים ארגוני שלום של נשים לתהליכי שלום ופתרון קונפליקטים אלימים, יש לבחון תחילה את היחסים בין נשים, שלום וביטחון. מהלך זה כולל בין היתר בחינה של התפיסות המגדריות העומדות בבסיס היווצרותם של קונפליקטים ושל תהליכי פתרונם. באופן ספציפי יש להפנות את תשומת הלב להשפעות הייחודיות של קונפליקטים אלימים על חוויותיהם של נשים וגברים ועל יחסי הכוח המגדריים בחברות אלה.

על אף ההכרה בהשפעות הדרמטיות של קונפליקטים אלימים על חייהם של נשים וגברים, התפיסה הרווחת בחקר קונפליקטים היא שמלחמה הנה "עסק של גברים", ונשים נתפסות כתומכות לחימה, כקורבנות חסרות אונים, וכאימהות החיילים ו/או האומה.¹⁰

הגישה הפמיניסטית בחקר קונפליקטים, עליה מתבסס מחקר זה, מבוססת על הנחת יסוד הרואה בשילוב פרספקטיבה מגדרית תנאי הכרחי בהבנת המורכבות של חברה הנמצאת בקונפליקט אליים. גישה זו מאפשרת

⁸ Baiocchi, M. L. (2009). "Women in Black: Mobilization into anti-nationalist, anti-militarist, feminist activism in Serbia". *CEU Political Science Journal*, (04), 469-500; Svirsky, G. (2001). "The impact of Women in Black in Israel". *Frontline feminisms: Women, war, and resistance*, 229-240.

⁹ Lieberfeld, D. (2009). "Parental protest, public opinion, and war termination: Israel's 'Four Mothers' movement". *Social Movement Studies*, 8(4), 375-392.

¹⁰ Afshar, H. (2003). "Women and wars: some trajectories towards a feminist peace". *Development in Practice*, 13(2-3), 178-188.

לבחון מושגי יסוד בחקר קונפליקטים כמו ביטחון ואליומות ולחשוף כיצד ההגדרות הצרות של הזרם המרכזי, אינן מביאות בחשבון טווח רחב של ביטויי אליומות ואי ביטחון הנחווים על ידי נשים בחברות הנמצאות בקונפליקט.¹¹ כמו כן, גישה זו מאירה את הגמישות והמגוון של התפקידים שנשים ממלאות בחברות המצויות בקונפליקט,¹² ותורמת להכרה בחשיבות של שילוב נשים בתהליכי יישוב קונפליקטים וקידום שלום.¹³ בנוסף, שילוב פרספקטיבה מגדרית בניתוח הסיבות המובילות להיווצרות קונפליקטים, מאפשר לזהות כיצד מבנים של אי-שוויון מגדרי ותפיסות של גבריות ונשיות מלבים קונפליקטים אלימים.¹⁴

בתחילת שנות האלפיים, חלה צמיחה משמעותית בהיקף ובאופי המחקר הפמיניסטי העוסק בביטחון ושלום. שני גורמים שהיו משמעותיים בהתפתחות זו הם:

(1) *אימוץ המושג של מיקומים מצטלבים (Intersectionality)* ככלי לניתוח תאורטי של יחסי מגדר וקונפליקט. מושג זה, שהוטבע במקור על ידי חוקרות פמיניסטיות שחורות בארצות הברית,¹⁵ רואה מגדר כמובנה במערכות יחסים של אתניות, מעמד ולאום ויחסי הכוח ביניהם. אימוץ המושג, מאפשר להרחיב את ההבנה של ההשפעות המורכבות של מיקומים אלו על הצרכים, החוויות, וההתמודדות של נשים שונות בחברה הנמצאת בקונפליקט אלים וחושף כיצד התייחסות אל נשים כאל קטגוריה אחת, מובילה לכשל בהבנת מבנים של אי-שוויון בין נשים ובתוך קבוצות חברתיות בקונפליקט.

לדוגמא, כאשר מתנהלת מערכה צבאית מול עזה, תפיסת הצבא והממשלה בישראל מתמקדת בנושאים של "ביטחון קשה". עבור הנשים שחיות באזור הלחימה, השאלה האם ישנם מבנים מוגנים בבית או בקרבתו שיאפשרו הגנה סבירה עבור משפחתם היא השאלה הקריטית והמטרידה ביותר, והפער בין החוויה של מי שיש לו גישה נוחה לממ"ד למי שאין לו, מייצר חווית חיים שונה לגמרי. בדומה, עבור נשים המתפרנסות משכר מינימום, הדילמה האם להפסיד ימי עבודה על מנת להישאר עם הילדים בזמן אזעקות, שונה בעוצמתה מדילמה של אישה העובדת בתנאי שכר נוחים הכוללים ימי חופשה ובוודאי שונה מהדילמה של גבר אשר ברוב המקרים יגיע למקום העבודה כסדרו.

דוגמא נוספת ניתן לראות כאשר בוחנים מה נדרש מנשים אקטיביסטיות. לרוב פעילות אקטיביסטית תדרוש יציאה מהבית וגישה נוחה או לרכב, או לתחבורה ציבורית. ברור שהתנאי הזה אינו זהה בקרב קבוצות אוכלוסייה שונות. בדומה כאשר הפעילות נערכת במרחב הציבורי, החשיפה לאליומות מגדרית בקרב נשים מקבוצות חברתיות מסוימות היא גבוהה בהרבה מאשר בקרב קבוצות אחרות.¹⁶

(2) *קבלת החלטה 1325 על ידי מועצת הביטחון של א"ם באוקטובר 2000 (UNSCR 1325)*. החלטה זו היוותה נקודת שיא במאמצים של חוקרות ואקטיביסטיות פמיניסטיות לקדם את ההכרה בחשיבות של פרספקטיבה מגדרית בקונפליקטים. להחלטה 1325 בנושא נשים, שלום ובטחון ישנם ארבעה עמודי תווך מרכזיים: (א) הכרה בהשפעות השונות של קונפליקטים על נשים וגברים (ב) הגנה על נשים ונערות בקונפליקט והגדרה של אליומות מגדרית (GBV) ואליומות מינית (SGBV) כנשק (מתייחס לא רק לאונס וניסיון לאונס אלא גם לניצול מיני, נישואים כפויים, אליומות ביתית, אונס בין בני זוג, מילת נשים וסחר בנשים) (ג) שיתוף נשים

¹¹ Cohn, C. (Ed.). (2013). "Women and wars: Contested histories, uncertain futures". Cambridge: Polity Press, John Wiley & Sons.

¹² Anderlini, S. N. (2011). "WDR gender background paper"; El-Bushra, J. (2003). "Fused in combat: gender relations and armed conflict". *Development in Practice*, 13(2-3), 252-265.

¹³ Confortini, C. C. (2006). "Galtung, violence, and gender: The case for a peace studies/feminism alliance". *Peace & Change*, 31(3), 333-367.

¹⁴ Caprioli, M., Hudson V.M., McDermott, R., Emmett, C., and Ballif-Spanvill, (2007). "Putting women in their place". *Baker Journal of Applied Public Policy*, 1(1): 12-22.

¹⁵ Crenshaw, K. (1989). "Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine". *University of Chicago Legal Forum*, 1., 139-167.

¹⁶ אהרוני, שירי (2019). "שייכות כבעיה פמיניסטית, או: האם להתאבד לנוכח הפשיזם?". *פוליטיקה*, 28: 149-127; קואליציית נשים לשלום ומדד הביטחון לנשים (2017). "בטחון של אקטיביסטיות ואופקים חדשים לפעולה". מדד הביטחון לשלום.

בכל תהליכי קבלת ההחלטות הנוגעות לשלום ובטחון, ו-(ד) הטמעת פרספקטיבה מגדרית בכל הפעילות של גופים בינלאומיים העוסקים בנושאים של שלום ובטחון.

אימוץ ההחלטה הוביל לקביעת תקנות המחייבות איסוף נתונים מגדריים בסקרים, ובמחקר של גופים בינלאומיים. מהלך זה תרם לביסוס גוף המחקר העוסק בנשים, שלום וביטחון והרחבת תמונת המציאות של חברות הנמצאות בקונפליקט. הרחבת הידע והמחקר העוסקים בארגוני שלום של נשים, מסייעים גם בהבנת המאפיינים של חלק ניכר מארגונים אלה ועל ידי כך עוזרים להסביר את ההצלחות שלהם כמו גם את חלק מהחסמים איתם הם מתמודדים. לדוגמא: מחד, מרבית הנשים הפעילות בארגונים הנן ללא ניסיון פוליטי או ציבורי והן פועלות מתוקף תפקידן החברתי (פעמים רבות מתוקף תפקידן כאימהות), ורוב הארגונים קמו כתגובה פרגמטית למצב מייאש וקיצוני (ולאו דווקא מתוך אידיאולוגיה או אג'נדה) ופועלים בניגוד לציפיות החברה וללא משאבים מסודרים.¹⁷ מאידך, החברות בארגון מהווה מקור כוח לנשים, הנשים מצליחות להניע לפעולה ויוצרות רשתות חברתיות אלטרנטיביות בין נשים המאפשרות ניעות, בניית שותפויות, חניכה וגיוון. המחקרים האמפיריים והנתונים הסטטיסטיים שהחלו להיאסף בעקבות החלטה 1325, הצליחו לבסס את הטענה, כי מעבר לפעילותם של ארגוני שלום של נשים בשדה האזרחי, שילובם בתהליכי השלום הפורמליים נחוץ ומשמעותי. מחקרים של נילסון (Nilsson, 2012; 2014), קראוס (Krause, 2015; 2018) ואחרות כמו גם הדוחות התקופתיים של הארגון "או"ם נשים" (UN WOMEN¹⁸), הציגו כי שילוב ארגוני נשים בתהליכי משא ומתן וגיבוש הסכמי שלום מעלים בצורה משמעותית את היתכנות ההסכם, הטמעתו והפחתת מקרי האלימות לאחריו.¹⁹ בנוסף נמצא כי שילוב ארגוני שלום של נשים משפר את מצב זכויות האדם, ומקדם שיקום כלכלי לאחר סיום הקונפליקט.²⁰ שלוש דוגמאות בולטות לתרומתן של ארגוני נשים לשלום במסגרת התהליכים הפורמליים של משא ומתן לשלום ניתן לראות במקרים של הסכמי השלום בצפון אירלנד, ליבריה וקולומביה.

צפון אירלנד:

מייריד קורגין ובטי ויליאמס יסדו ב-1976, בצפון אירלנד, את קהילת אנשי השלום (Peace People), יחד עם העיתונאי קירן מקיואן במטרה לשם קץ לאלימות. ב-1977 הן קיבלו פרס נובל לשלום בו צוין בין היתר כי "לקולן של הנשים תפקיד מיוחד וכוח רוחני מיוחד במאבק למען עולם ללא אלימות". הפעילות הקהילתית חוצת המגזרים שהובילו נשות צפון אירלנד, המשיכה לאורך השנים והגיעה לשיאה במרץ 1996, כאשר נשות צפון אירלנד הקימו קואליציה של נשים מקצועות הקשת הפוליטית על מנת להתמודד בבחירות אשר תקבענה את הרכב המשתתפים במשא ומתן לשלום (פורום של 110 נציגים של אוכלוסיית צפון אירלנד). הקואליציה זכתה ב-8,000 קולות ושתי נציגות, מוניקה מק וויליאמס (קתולית) ופרל סגר (פרוטסטנטית), נבחרו כנציגות הקואליציה. לדבריהן, "הסכם יום שישי הטוב" כולל מספר מרכיבים המשקפים את הנושאים שביקשה קואליציית הנשים לקדם: הכרה בסבלם של קורבנות האלימות במסגרת הליך הפיוס בצפון אירלנד, הכרה בזכותן של נשים לשיתוף מלא ושווה בהליכים פוליטיים, והכרה בחשיבותו של החינוך לפיוס. כניסתן לפורום אפשרה להן לא פעם לפשר בין הצדדים כאשר אלה איימו לפרוש מהתהליך, אך יותר מכך, הן היו אמונות על

¹⁷ El-Bushra, J. (2007). "Feminism, gender, and women's peace activism". *Development and Change*, 38(1), 131-147.

¹⁸ UN Women (2021). "Meeting Report: Gender-inclusive peace processes: Strengthening women's meaningful participation through constituency building". UN Women. Retrieved from: <https://www.unwomen.org>.

¹⁹ Krause, J., Krause, W., and Bränfors, P. (2018). "Women's participation in peace negotiations and the durability of peace". *International Interactions*, 44 (6), 985-1016; Gizelis, T. I., and Krause, J. (2015). "Exploring gender mainstreaming in security and development 1". *Gender, Peace and Security*, 165-184. Routledge; Nilsson, D. (2012). "Anchoring the peace: Civil society actors in peace accords and durable peace". *International Interactions*, 38 (2), 243-266; Nilsson, D. (2014). "Civil society in peace accords and the durability of peace". *Accord: an international review of peace initiatives*, 25.

²⁰ O'Reilly, M. (2015). "Why women". *Inclusive Security and Peaceful Societies*, 10.

חלק מרכזי בביצוע של שיתוף טיטות ההסכם עם הקהילות בצפון אירלנד, על מנת לוודא שההסכם ייצג את צרכי הציבור ויזכה לאשרור בעת משאל העם.²¹

ליבריה:

בליבריה, תנועת נשות ליבריה (Women of Liberia Mass Action for Peace) הובילה לסיום מלחמת האזרחים השנייה בשנת 2003 לאחר 14 שנים עקובות מדם. התנועה הייתה יוזמה של עובדת סוציאלית בשם לאימה גאבווי (Leymah Gbowee). היא החלה בפעילות של אלפי נשים במחאה לא אלימה בשוק הדייגים המקומי על בסיס יומי במשך חודשים. בהמשך כללה פעילותן בין היתר לחץ לא-אלימים על המנהיגים לשבת למשא ומתן, רתימת הקהילות בתפוצות, ושימוש בערכים תרבותיים מקומיים למסגור המטרות וגיוס תמיכה ציבורית. התנועה הובילה לחתימה על הסכם שלום בין הצדדים, לקיום בחירות דמוקרטיות ולהיבחרותה של הנשיאה הראשונה של ליבריה אלן ג'ונסון סירליף (Ellen Johnson Sirleaf). ג'ונסון-סירליף וגאבווי זכו בשנת 2011 בפרס נובל לשלום על תרומתן לשלום בליבריה.²²

קולומביה:

הסכם השלום שנחתם ב-2016, לאחר חמישים ושתיים שנות קונפליקט, הנו הראשון לכלול התייחסות מגדרית לכל היבטי תהליך השלום והפיוס במדינה (130 סעיפים, כולל לראשונה התייחסות לקהילת הלהט"ב). תהליך ההנעה של גיבוש ההסכם ותהליך השלום נתרם משמעותית מפעילות של קבוצות וארגוני נשים, בעיקר מאוכלוסיות ילידות, אשר יצרו בדרכים יצירתיות ואמיצות לחץ על הצדדים להפסיק את האלימות ולהתחיל בתהליך השיקום של המדינה.²³

אולם, למרות נתונים מעודדים אלה, לא התרחש שינוי דרמטי ומקיף בשיתוף והכללה של ארגוני שלום של נשים בתהליכים הפורמליים במקרים אחרים ברחבי העולם, ובכללם גם בישראל. ניתוח של הסכמי שלום מתוך מאגר הידע שמנהלת אוניברסיטת אופסלה (Uppsala Conflict Data Program – UCDP),²⁴ מעלה כי בין 1990 ל-2014, רק 13 הסכמים מתוך 130 כללו חתימות של נשים.²⁵ אחת דוגמאות הבודדות להשתתפות פורמלית שכזו, הנה מריים קורנל פאררור (Miriam Coronal Ferrer)²⁶ שמונתה כראש צוות המשא ומתן בפיליפינים בעקבות פועלה המשותף עם ארגוני נשים לשלום משני הצדדים, והובילה ב-2014 לחתימה על הסכם השלום.

ג. ההיסטוריה של המקרה הישראלי

ההיסטוריה של תנועת השלום בישראל מצביעה על כך כי נשים תמיד היו שותפות פעילות בארגונים, בעמותות וביוזמות לקידום שלום. מספר גורמים הובילו לפריחה של ארגוני שלום של נשים בישראל. בראש ובראשונה, נמצאת התחושה של הדרה ודחיקה אל השוליים בקרב פעילות בארגוני שלום מעורבים של גברים ונשים. נשים רבות שהיו פעילות בארגוני שלום מעורבים ושהתראיינו למחקר זה ולאחרים דיווחו על דחיקה שלהן ממרכז הבמה ומהכרה על תרומתן למרות המשאבים והיכולות הרבים שהביאו איתן. דוגמא ידועה היא המקרה של שלום עכשיו, שלא אפשרו ליולי תמיר לחתום על "מכתב הקצינים" (1978) למרות שהייתה קצינה וממקימי התנועה. רלה מזלי מספרת על פעילותה בתנועת "השנה ה-21", שבתוכה הוקמה קבוצת נשים בשאיפה להשפיע על תהליך קבלת ההחלטות בארגון, וכיצד הצעותיהן נתקלו בהתעלמות. לאחר שהתנועה

²¹ Kilmurray, A., and McWilliams, M. (2011). "Struggling for peace: How women in Northern Ireland challenged the status quo". *Solutions Journal*, 2 (2).

²² Gbowee, L. (2009). "Effecting change through women's activism in Liberia". *Ids Bulletin*, 40(2), 50-53.

²³ UN Women (2016). "Gender and the role of women in Colombia's peace process". UN Women. Retrieved from: <https://www.unwomen.org>.

²⁴ Höglbladh, S. (2011). "Peace agreements 1975-2011-Updating the UCDP peace agreement dataset". *States in armed conflict*, 55, 85-105.

²⁵ Krause, J., Krause, W., and Bränfors, P. (2018). "Women's participation in peace negotiations and the durability of peace". *International interactions*, 44 (6), 985-1016.

²⁶ Coronel-Ferrer, M. (2021). "Miriam Coronel-Ferrer on bridging the gap "Between heaven and earth" to find peace in the southern Philippines". *The Mediators Studio* 2 (8). Centre for Human Dialogue.

התפרקה, מדווחת רלה, "יצאנו משם עם תחושות מאוד קשות, הנה מדכאים אותנו דווקא במקומות שאיננו מצפות שיאמרו לנו 'נשים אחר כך'".²⁷ מעניין לראות כי תחושת ההדרה אינה פוסחת גם על נשים בעמדות בכירות באקדמיה ובצבא. יהודית,²⁸ ששירתה בצה"ל ובמערכת הביטחון בתפקידים בכירים, עונה במהלך ראיון עימה, כשהיא נשאלת על החוויה שלה כאישה בארגון שלום המורכב ממחזיקי דרגות סא"ל ומעלה, כך: "הם הבינו שזה לא פוליטיקלי קורקט שלא יהיו נשים, הם הבינו שזה לא נראה טוב, החליטו לצרף נשים, אבל רק בכאילו".

בנוסף, התגברות האלימות הפוליטית באזור - האינתיפאדה הראשונה והשנייה, מלחמות לבנון וסבבי הלחימה מול החמאס בעזה - העירו בנשים את הדחף לקום ולפעול כתגובה למצבי קיצון, ולא דווקא כהתארגנות סביב רעיון או אידאולוגיה. ארגוני נשים נוטים לקום כתגובה לצורך "להגן על הבית, הילדים, הקהילה", ומתוך דחף ותחושת "אין ברירה", ולא דווקא מתוך אג'נדה פוליטית סדורה או אפילו רצון לקחת חלק במגרש הפוליטי. ההתארגנויות הללו מבטאות פעמים רבות את הסגנון האישי של נשים לביטוי ותקשורת ומבוססות על החוויות שלהן כנשים כך שהאקטיביזם שלהן מבטא לא פעם גם אלמנטים פסיכולוגיים ורוחניים לצד היבטים פוליטיים וכלכליים.²⁹ ארגונים אלה, כדוגמת: "נשים בשחור", "בת שלום", "קואליציית נשים לשלום" ועוד רבים אחרים, אפשרו לנשים למצוא מרחב בטוח, שבו יכלו לפעול, לחקור ולנסח עמדה וקול מובחנים בנושאי שלום וביטחון, והיו בעבורן רשת חברתית שבה מצאו שותפות לדרך (שאינה תמיד מקובלת בסביבתן ובציבור בכלל).

ארגוני שלום של נשים בישראל שונים בגודלם, בהרכב הנשים הפעילות בארגון ובתאוריית השינוי שהם רוצים לחולל. הם שונים ביחסם לכיבוש, באופן שבו הם רואים את הקשר בין פמיניזם לשלום, בשאלת שיתוף הפעולה עם נשים פלסטיניות ובהגדרת הזהות הארגונית (אימהות, מומחיות, פעילות, נציגות)³⁰ וכן בהגדרת קהל היעד – ומוקדי ההשפעה.

גליה גולן (2015)³¹ מציעה חלוקה של ארגוני השלום של נשים בישראל על פי המפתח הבא: (1) אלו המנציחים את השפעת המגדר, כדוגמת "ארבע אימהות" ו"מחסום ווטש" (2) אלו הפועלים לשנות את האפקט המגדרי – וקיבלו דחיפה בעקבות 1325 – כדוגמת "איתך-מעכי", "פורום דבורה" ו"נציבות הנשים לשלום" (3) אלה הדוחות את המיליטריזם במפורש, כגון "פרופיל חדש" ותנועת הסרבנות.

נושא השימוש במושג "אימהות" כמשאב פוליטי מעורר שיח ער בקרב הארגונים, כאשר חלקם מעודדים את השימוש בו (ארבע אימהות ונשים עושות שלום באופן לא מוצהר) בעוד ארגונים אחרים יוצאים נגדו (נשים בשחור וקואליציית הנשים לשלום). לטענת שרי אהרוני (2017:319)³² אימוץ הנרטיב של אימהות האומה הגביר את יכולת ההשפעה הנשית ואת האפשרות לעורר תקווה, אך באותו זמן גם יצר ציפיות בלתי ריאליות לגבי נשים, ושימר את מקומן השולי בחברה. שימועים שנערכו בקיץ 2006 על ידי "נציבות הנשים לשלום" חשפו, כי נשים בישראל מזדהות עם תפקיד האימהות ועם הערכים המיוחסים לו (כמו אמפתיה לאחר, הכלה ופשרנות), אך אינן ערות לסתירה שיש בין הדבר לבין הקושי שלהן להזדהות עם סבלן של אימהות פלסטיניות, או לסתירה שמתגלעת בין התנגדות למלחמה לבין, למשל, גאווה על בן קצין.

²⁷ ישכר ח. (2003). "אחיות לשלום-קולות בשמאל הפמיניסטי". תל אביב: רסלינג (עמוד 24).

²⁸ שם בדוי

²⁹ El-Bushra, J. (2007). "Feminism, gender, and women's peace activism". *Development and Change*, 38 (1), 131-147; El-Bushra, J. (2003). "Fused in combat: gender relations and armed conflict". *Development in Practice* 13 (1 and 2).

³⁰ חג'אג, נ. ולוינס, ש. (2020) "לעשות מקום לשלום, שייכות שותפות ומגוון בפעילות נשים למען שלום בישראל". דמוקרטיה וזכויות אדם, קרן פרידריך אברט.

³¹ Golan, G. (2015). "Military and Gender in Israel". Maureen Flaherty et al (eds) *Gender and Peacebuilding: All Hands Required* (213-228). Lexington Books.

³² Aharoni, S. (2017). "Who needs the Women and Peace Hypothesis? Rethinking modes of inquiry on gender and conflict in Israel/Palestine". *International Feminist Journal of Politics*, 19 (3), 311-326.

קבלת החלטת 1325 של האו"ם, הרחיבה את האפשרויות לשיתופי פעולה פוריים ומשמעותיים יותר של ארגוני השלום של נשים עם הקהילה הבינלאומית, מתוך תקווה כי אלה יאפשרו גישה נוחה יותר למשאבים ולעבודה משותפת עם הפעילות הפלסטיניות, ופעילו לחץ על מקבלי ההחלטות.³³

העשור הראשון שאחרי ההחלטה עמד בסימן של פעילות אינטנסיבית בישראל: נערכו כנסים ומפגשים, העוסקים בהשלכות ההחלטה על סוגיות מגדריות, הקשורות בסכסוך הישראלי-פלסטיני³⁴ והוקמו ארגונים (כמו "נציבות הנשים הבינלאומית"), המתמקדים בשילוב נשים (גם מהחברה האזרחית) בקידום פתרון לסכסוך, תוך התנגדות לכל שימוש בכוח.³⁵ בנוסף, יולי תמיר ואתי לבני, אז חברות כנסת בתקופת ממשלת אריאל שרון, העבירו תיקון ל"חוק שוויון הזדמנויות האישה" (סעיף 6ג'), הקובע כי יינתן ייצוג לנשים ממגוון קבוצות האוכלוסייה בתהליכי קבלת החלטות מדיניים. בכך הייתה ישראל למדינה הראשונה, שעיגנה את החלטה 1325 בחוק המקומי.

ב-2012 התחילה עבודה על גיבוש תוכנית פעולה של ארגוני הנשים בישראל בהובלת הארגונים "איתך-מעכי", "שוות" ו"אג'נדה", שנועדה לשמש בסיס לתוכנית הפעולה הממשלתית, שפורסמה ב-2014. מהלך זה חיזק את הקשר בין סוגיות פמיניסטיות לשאלות של שלום מחד גיסא, אך מאידך גיסא גם חשף פערים ואי הסכמות בין קבוצות חברתיות שונות בתוך קבוצת הנשים. דוגמה בולטת הנה הפרישה של קבוצת הפלסטיניות אזרחיות ישראל מהפרויקט של "גיבוש תוכנית פעולה כוללת בישראל" בגלל ויכוח על מיקומו של נושא הכיבוש והימנעות מקביעת עמדה נגדו.

עד להסכם אוסלו (1993) לא זכו ארגוני שלום של נשים בישראל לשיתוף מצד הממסד הפוליטי, ולא צורפו לתהליכי השלום. אולם, גם בתהליך אוסלו, אשר התאפיין במגעים ותהליכים מוקדמים של נציגי החברה האזרחית (Track 2), בהם נשים פלסטיניות וישראליות לקחו חלק, תרומתן לא זכתה להכרה ותפקידן היה בעל אופי משני של יעוצות, דוברות ומספקות תמיכה אדמיניסטרטיבית.³⁶ בצוותי המשא ומתן בתהליך אנאפוליס (2007-8), הייתה נוכחות מאוזנת לנשים גם בוועדות המשא ומתן לגיבוש ההסכם וגם בהובלה של ציפי לבני, אז שרת החוץ, וקונדוליסה רייס, מזכירת המדינה האמריקאית. אולם תהליכים אלו מעולם לא הבשילו. בהסכמי השלום האחרונים עם בחרין ואיחוד האמירויות (2020), לא נעשה שיתוף של נציגות מארגוני שלום של נשים, או החברה האזרחית או נשים מהממשלה ויתרה מכך, המיתוג שלהם כ"הסכמי אברהם", מדגישים את השותפות הפטריארכלית, את הערכים הדתיים השמרנים המשותפים המתבססים על אב מייסד משותף.³⁷

ארגוני השלום של נשים בישראל אמנם רשמו הישגים מסוימים בזירה המדינית, אך תרומתן ניכרת בעיקר בזירות אחרות, ובאה לידי ביטוי לדוגמה בהתעקשות על השארת השלום בשיח הציבורי בישראל, בהגדלת ההשתתפות של נשים שלא היו מעורבות בעבר בעשייה חברתית, וביצירת תהודה ותמיכה בעולם, אולם, עשייה ענפה זו לא הצליחה להיתרגם לשותפות (אף לא חלקית) בתהליכי שלום פורמליים.

³³ גרינבלט, ט. (2004). "אסטרטגיות לחידוש היוזמות הבינלאומיות: פרספקטיבה ישראלית, מועצת הביטחון של האו"ם", בתוך ש. אהרוני ור. דיאב (עורכות), איפה הנשים כולן? החלטת מועצת הביטחון 1325: היבטים מגדריים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני (עמ' 40-43). חיפה: פרדס.

³⁴ לדוגמה, כנס "החלטת מועצת הביטחון של האו"ם 1325 ומשמעותה ביחס לקונפליקט הישראלי-פלסטיני" ב-2003.
³⁵ סרגוסטי, ע. (2009). "המהפכה הסודית: שילוב נשים בתהליך המדיני", בתוך סרגוסטי, ע., לימור, ג. וחג'אג', נ. (עורכות) נשים אל מול השלום: קולות מישראל (עמ' 7-12). תל אביב: נציבות הנשים הבינלאומית.

³⁶ Aharoni, S. (2011). "Gender and 'peace-work': An unofficial history of Israeli-Palestinian formal peace negotiations." *Politics & Gender*, 7 (3), 391-416.

³⁷ Aharoni, S. B. (2020). "No entry: how Israeli women were barred from peacemaking". *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics, and Culture*, 25 (3 and 4), 70-75.

ד. חסמים מבניים ותפיסתיים להשתתפות ארגוני שלום של נשים בישראל בתהליכי

משא ומתן פורמליים

חסמים רבים עומדים בדרכם של ארגוני שלום של נשים בישראל להשתלבות בזירה המדינית, הפורמלית. חלקם, דומים לחסמים הנפוצים באזורי קונפליקט אחרים בעולם. לדוגמה, חסמים מבניים כמו: העדר גישה למשאבים ומחסור בתשתית ארגונית, וחסמים תפיסתיים (פסיכולוגים, חברתיים ותרבותיים) שהתפיסה העומדות בבסיסם גורסת ש"מלחמה היא עסק לגברים", ונתמכת בהסברים המכשירים אותם כ"טבעיים" או "הגיוניים", היות והם משרתים את מבנה הכוח הקיים. ישנם גם חסמים (מבניים ותפיסתיים) ספציפיים לחברה הישראלית כמו: מרכזיותו של הצבא בכל רובדי החברה הישראלית (פוליטיקה, חינוך, עסקים) והאופן שבו הצבא מגדיר מי שייך לאן,³⁸ או העדר הפרדה בין דת למדינה והענקת המנדט לבתי הדין הרבנים בנושאי אישות, אשר מכפיפים נשים לתפיסות שמרניות, פטריארכליות ודתיות. בסקירה הנוכחית אתייחס לחמישה חסמים, אשר אינם מספקים את התמונה המלאה, אך משמשים דוגמה ל"קבוצות חסמים" מרכזיות המכילות חסמים רבים הדומים בעיקרן.

"מה את מבינה בביטחון?"

בחברות הנמצאות בקונפליקט אלים מתקיימת לרוב תפיסה בינארית ונוקשה של תפקידי המגדר.³⁹ על אף הניסיון והתיעוד המצטבר לגבי התפקידים שנשים ממלאות בחברות אלה, התפיסה המסורתית של נשים כקורבנות, פאסיביות, תמימות, ובמקרה "הטוב" כתומכות לחימה, המשויכות למרחב הפרטי, הנה תפיסה רווחת בקרב הציבור כמו גם בקרב רוב מקבלי ההחלטות. לימה בואי (Leymah Gbowee), מובילת המאבק של נשות ליבריה, מספרת כי אחד מכינויי הגנאי שניתנו להן היה "בולדוג חסר שיניים".

בישראל מתלווה לתפיסות אלה תפיסה מיליטריסטית בה לגבריות ולשדה הקרב תפקיד משמעותי בעיצוב תבניות החשיבה. למעשה, למערכת הביטחון יש תפקיד מרכזי בענייני שלום. אנשי צבא הם המובילים והמעצבים הראשיים של שיחות השלום, והן דוקטרינת הביטחון הרחבה של מדינת ישראל והן השיקולים הצבאים הנגזרים ממנה מכתובים בהתאם את תהליך השלום.⁴⁰

התרבות המיליטריסטית והדומיננטיות של מערכת הביטחון, מייצרות בנוסף "כרטיסי כניסה" למרכזי השפעה, עבור הגברים המשויכים אליה. מתוך מנגנוני הביטחון הישראלי, צומחות הרשתות החברתיות הא-פורמליות הבנויות מגברים המשרתים או ששירתו בעבר במערכת הביטחון, ואשר נשים מודרות מהן מראש.⁴¹

מרכזיותו של הצבא והתרבות המיליטריסטית בישראל מתבטאים גם בהפרכה של "השערת השלום הנשי". לפי השערה זו, נשים במערב נוטות להחזיק בדעות המצדדות יותר בשלום ופחות בהפעלת אלימות. עם זאת, מחקרים שנערכו בישראל לאורך השנים, מראים שבניגוד למדיניות מערביות, בישראל נשים אינן תומכות יותר מגברים בתהליכי שלום או במניעת מלחמה, וישנה הזדהות גורפת של נשים עם הצבא ועם פעולות ביטחון.⁴² יתכנו מספר הסברים לממצא זה, ראשית חשוב לתת את הדעת שמחקרים אלה התמקדו בנשים יהודיות ולא בכלל הנשים אזרחיות ישראל. יתכן כי הסבר נוסף לתופעה טמון בשרות החובה של נשים יהודיות בצבא

³⁸ ואשר משפיעים על ארגוני חברה אזרחית בכלל.

³⁹ Asadi, M. (2010). "Military and gender: pathways to a violence-based patriarchy," *Journal for the Study of Peace and Conflict*, 100; Sjoborg, L., & Via, S. (2010). "Conclusion: The Interrelationship between gender, war and militarism," In *Gender, war, and militarism. feminist perspectives* (231-239). Santa Barbara.

⁴⁰ אהרוני, ש. (2014) "לחיות בשלום עם עצמנו" על שוויון מגדרי ופמיניזם בתקופת תהליך אוסלו, בתוך: עשרים שנה להסכמי אוסלו, מרכז תמי שטינמן למחקרי שלום.

⁴¹ Barak, O., & Sheffer, G. (2006). "Israel's "security network" and its impact: an exploration of a new approach". *International Journal of Middle East Studies*, 38 (2), 235-261.

⁴² Gedalya, E., Herzog, H., & Shamir, M. (2017). "Tzip (p) ing through the Elections: Gender in the 2009 Elections". In *The Elections in Israel 2009* (165-194). Routledge.

הישראל והמאבק שהן מנהלות דרך השירות הצבאי לקידום שוויון מגדרי. יתכן גם כי היותן של רוב הנשים היהודיות חלק "ממשפחת צ.ה.ל.", כתוצאה מהשרות הצבאי של הגברים במשפחה, דורש מהן לויאליות והזדהות. תפיסה זו באה לידי ביטוי בצורה ברורה במאבק של "ארבע אמהות" שתיארו את המוטיבציה שלהן לפעול על עצמן היותן אימהות לחיילים. בחינה של גורמים אלה מתוך התאוריה של "הצטלבות זהויות" מצביעה על כך כי המשתנה "מין", אינו מאפשר תמונה אמיתית ומלאה של דפוס ההצבעה, היות וההתייחסות אל נשים כאל קטגוריה אחת מובחנת לוקה בחסר ומתעלמת מחוויות חיים שונות של נשים במיקומים חברתיים שונים.⁴³

חסם נוסף הנובע מהתרבות המיליטריסטית בישראל, בא לידי ביטוי בקביעת סדר העדיפויות של חיי נשים וגברים. דרישות של נשים במצבי קונפליקט נדחות פעמים רבות בטענה כי הן קנטרניות וככאלה שאינן יודעות את מקומן. "בזמן שדרום הארץ תחת מתקפת טילים, אנחנו דנים בענייני פרחים ותקיפות מינית?" זו הייתה תגובתו של חבר הכנסת לשעבר משה פייגלין, להצעת החוק העוסקת בנושא הטרדות מיניות, במהלך מבצע צוק איתן ביולי 2014. תגובה זו, למרות הנתונים הסטטיסטיים המצביעים על כך כי בזמן אלימות פוליטית מספר הפגיעות המיניות והאלימות הביתית נמצא בעלייה דרמטית, משקפת את המקום המשני של חיי נשים בהשוואה לחיי חיילים.

בשם הכבוד

חלק גדול מהמדינות המצויות בקונפליקט אלים מתאפיינות בתרבות בעלת נטייה מסורתית שמרנית. פעמים רבות כאשר מתהווים תהליכי שלום הכוללים גורמים בינלאומיים, אלה ממהרים ל"הכנע" לדרישות השמרניות המתנגדות לשילוב נשים, בתואנה כי הם אינם רוצים להוסיף קשיים לתהליך ואף גרוע מכך - כי הם רוצים "לכבד את התרבות". אפגניסטן מהווה דוגמה עכשווית וכואבת לתהליך זה כאשר המשא ומתן בין הכוחות האמריקאים לטליבאן, לא כלל אמצעים להבטיח את ביטחון וזכויותיהן של נשות אפגניסטן. בנוסף, השימוש הגורף בסנקציות כלכליות, שכללו, ללא הבחנה, כספים ומשאבים אשר היו מיועדים לשמש ארגוני נשים ולתמוך במאבקם, פגעו בנשים באפגניסטן בצורה חמורה.⁴⁴ אולם, בסקירה של מחקרים על תהליכי שלום, לא נמצא כי "הדרישות של ארגוני שלום של נשים" היוו אי פעם מכשול להסכם.

בישראל, התופעה מוכרת יותר במופעים השונים של הכפייה הדתית, שמדירה נשים ממפלגות פוליטיות, מבתי דין רבנים ובעשור האחרון גם גדלה השפעתה בצבא. בשם "כבודם" של חיילים דתיים, נשים מודרות ומנועות מלעסוק בתפקידי לחימה ומושתות עליהן מגבלות נוספות לאלה שקיימות מלכתחילה.

מראיונות שערכתי בקרב נשים שהיו בעמדות בכירות בצה"ל ובארגוני שלום עולה כי הן הודרו לא פעם מדיונים ומפגישות משמעותיות תחת התואנה "שהצד השני עלול להתנגד לנוכחות נשית" למרות שהיו "בצד השני" נשים שמילאו תפקידים חשובים כמו חנאן עשראוי כדוברת המשלחת הפלסטינית ובות'ינה שעבן כנציגה בצד הסורי של המשא ומתן. הסכמי אברהם הם דוגמה עכשווית להדרתן של נשים ומסגורו של ההסכם כחלק מהתרבות הדתית-שמרנית.

קשה לפנות מקום – מגוון, שותפות והכלה

תיאוריות עדכניות בחקר סכסוכים וביחסים בינלאומיים, כמו גם תאוריות פמיניסטיות, מדגישות בעשורים האחרונים את החשיבות של יצירת שותפות (partnership), מגוון (diversity) והכלה (inclusivity) כמרכיבים הכרחיים בתהליכי שלום. תנועות נשים לשלום ממנפות טיעונים אלה בניסיון לקדם את שילובן בתהליך

⁴³ Aharoni, S. B. (2017). "Who needs the women and peace hypothesis? Rethinking modes of inquiry on gender and conflict in Israel/Palestine". *International Feminist Journal of Politics*, 19 (3), 311-326.

⁴⁴ Karim, F. (2022). "Freshta Karim on how to change the lives of Afghanistan's women". *The Economist*. Retrieved from: <https://www.economist.com>.

הפורמלי. אולם, מבחינה של ארגוני השלום של נשים בישראל עולה, כי המאבק לשותפות, מגוון והכלה מתנהל לא רק בין ארגוני השלום של נשים למנגנוני הממשל, אלא גם בתוך ארגוני השלום של נשים עצמם.

שאלת השותפות של נשים בתהליכי שלום פורמליים הנה קריטית. אולם השאלה הנלוות אליה היא מיהן הנשים השותפות במאבק לשלום? האם הפעילות שלהן לוקה גם היא בהדרה והתעלמות מקבוצות נשים שונות, ומהן ההשלכות של התנהלות זו על יכולת ההשפעה שלהן? בישראל, לנשים יש גישה דיפרנציאלית לזכויות אזרחיות, הקשורות במעמד חברתי ובזהויות קולקטיביות נוספות, כמו לאום (יהודיות/ערביות), דתיות (דתיות/חילונית), מיניות (להט"ב) ואתניות (מזרחים/אשכנזים). כתוצאה מכך הגישה אל ארגוני שלום הייתה ועודנה נגישה יותר לנשים אשכנזיות, חילוניות ומשכילות מהמעמד הבינוני.⁴⁵

לאורך השנים נעשו ניסיונות כנים להרחיב את מעגל השותפות כך שיכלול מגוון רחב יותר של נשים, אולם ניסיונות אלו נתקלו גם הם בחסמים פנים ארגונים, לדוגמא: הצבת דרישות סף לפעילות הקשורות בהגדרה עצמית (לדוגמא, הציפייה שהפעילות יגדירו עצמן פמיניסטיות או שמאלניות), או העדר נגישות לפעילות (כמו הידע באנגלית או היכולת הכלכלית לפנות זמן ומשאבים). נורית חג'אג' פעילת שלום פמיניסטית מזרחית ותיקה מתארת מציאות זאת בעקבות חוויות אישיות:

"החודשים האחרונים היו בין היתר מסע אישי. ניסיתי לתהות על תחושות, שליוו אותי בחלק מהפעילויות בהן הייתי שותפה. עסקתי כבר בעבר בשאלות של זהות ומעמד. ידעתי שהזמנתי כמזרחית, אך יחד עם זאת הרגשתי בת מזל כמוזמנת. כאבתי את העובדה ששליטה חלקית באנגלית היוותה עבורי מחסום... עלה לי הדימוי שקיבלתי מפתח לדלת הראשית, אך בלי קוד כניסה לבית. הקוד לכאורה היה ברור ל"בעלות הבית", ואת אורחת במחוזות חדשים, מאתגרים, מסקרנים ומעוררי תקווה. זה חיזק אצלי את הנחיצות בדלת פשוטה מעץ עם מפתח כזה של פעם. לא דלתות שנפתחות לטביעות אצבע מסוימות".

חסמים נוספים נובעים ממאבק על המשאבים המצומצמים הפוגם ביכולת ליצור שיתופי פעולה, אלימות המופעלת כלפי פעילות מקבוצות חברתיות שונות והעדר גישה נוחה אל מפת הארגונים, הפעילות והידע שלהם.⁴⁶

לתנועות שלום הומוגניות סיכוי נמוך להשפיע על דעת הקהל הרחבה, ו/או לייצר לחץ אלקטוראלי על מקבלי ההחלטות. המשך הטמעה של תפיסות ביקורתיות ושל מדיניות מגוון והכללה ושכלול המנגנונים המאפשרים את יישומם עשוי לסייע רבות בידי הארגונים להרחיב את מגוון הפעילות ומתוך כך את הלגיטימציה וההשפעה שלהם הן בקרב הציבור והן בקרב מקבלי ההחלטות.

המטוטלת⁴⁷ – בין זכויות וצדק חברתי לשאיפה לשלום

הקשר הישיר בין שוויון מגדרי לאלימות פוליטית מייצר ריבוי מאבקים בקרב ארגוני הנשים אשר מתקשים לייצר אג'נדה אחידה לגבי סוגיית השלום. החלטה 1325 התבססה על תרומתן של נשים לתהליכי פתרון סכסוכים וחוויותיהן הייחודיות במצבים אלה, אך היא מתרגמת באותה מידה לסוגיה הרחבה של שילוב נשים במוקדי קבלת החלטות, מאבק באלימות מגדרית, מאבק לצדק ושוויון חברתי והטמעת מודעות מגדרית בכל מרחבי החיים. בישראל מתקיימת תנועת מטוטלת הנעה בין רתימה של 1325 לקידום שלום וסיום הסכסוך הישראלי-פלסטיני, לבין רתימה של ההחלטה לקידום נושאים פנים מדיניים הקשורים בביטחון של נשים, ללא קשר ישיר לתהליך השלום.

⁴⁵ ישכר, ח. (2003). "אחיות לשלום: קולות בשמאל הפמיניסטי". תל אביב: רסלינג.

⁴⁶ חג'אג, נ. ולוינס, ש. (2020). "לעשות מקום לשלום, שייכות שותפות ומגוון בפעילות נשים למען שלום בישראל". דמוקרטיה וזכויות אדם, קרן פרידריך אברט.

⁴⁷ הדימוי שאול מנורית חג'אג'.

אחת הדרכים להסרת החסם, נעוצה בהרחבת המושגים של שלום וביטחון. כאשר תפיסות אלו יכללו בין היתר היבטים של ביטחון תעסוקתי, דיור, חינוך, בריאות, אלימות במשפחה, תכנון המרחב הציבורי ונגישות, הקשר בין אי שוויון מגדרי, צדק חברתי ושלום יתבהר ויתחדד.

העדר אכיפה

האז"ם וגופים בינלאומיים נוספים, ממשיכים במאמצים להטמיע מודעות מגדרית בקרב המשלחות והפעילות שלהן. ב-22 בספטמבר 2021 הציגו מדינות הסכמי אברהם יוזמה משותפת באז"ם, בו קראו נציגי המדינות (ישראל, איחוד האמירויות, בחריין ומרוקו) לחיזוק חשיבות שילובן של נשים בתהליכי שלום ובמניעת סכסוכים אלימים ולהבטחה של שילוב נשים בדיפלומטיה ובתהליכי שלום על בסיס החלטה 1325. העובדה כי לא הייתה כל מעורבות של נשים בתהליך שהוביל להסכמי אברהם, מבליטה היטב את הפער בין מילים למעשיים. כמו גם את האופן בו ניתן להשתמש בהצהרות ריקות מתוכן אל מול גופים בינלאומיים מבלי מחויבות לקיימם, וללא מנגנון אכיפה המאפשר למתווכים ומגשרים "לדרוש" שילוב נשים בתהליכי קידום השלום. בראיון שערכתי עם נציגה בכירה של האז"ם באזורי קונפליקט, היא ציינה שלמרות מאמציה וקשריה הטובים עם ארגוני הנשים במדינה, אין באפשרותה להכריח את הצדדים במשא ומתן לשלב בו נשים. לעומת מרבית החסמים, ניתן להסיר חסם זה בקלות יחסית, אם המדינות התורמות, ייתנו את המימון שלהן לתהליך השלום בשילוב של ארגוני שלום של נשים.

ה. סיכום ודיון: יתרונות, מחירים והמלצות

המידע לגבי תרומתם של ארגוני שלום של נשים בקידום תהליכי שלום פורמליים מעוגן ונגיש למקבלי ההחלטות במספר רב של מחקרים ודוגמאות. ממחקרים אלה עולה, לדוגמה, כי נשים נתפסות כמתווכות ישרות יותר. פרופ' יפעת מעוז (2009, 2010) ערכה סדרת מחקרים בהם מצאה כי הצעות פשרה שהוגשו לצדדים יריבים נתפסו כאמינות יותר כאשר נאמר לצדדים שנוסחו על ידי נשים.⁴⁸ דוגמאות מהפיליפינים, ליבריה וסומליה, הוכיחו כי לארגוני השלום של נשים ישנה נגישות גבוה יותר לצדדים יריבים וכי נגישות זו מאפשרת התנעה של משא ומתן ברמות הפורמליות.

כמו כן, שיתוף ארגוני שלום של נשים מאפשר לחבר את הדיונים בחדרי הישיבות העוסקים בתכני ההסכם למציאות החיים היומיומית. סוואני האנט (Swanee Hunt) שהייתה נוכחת במשא ומתן בבורנדי, מספרת על מקרה שעשוי להתפס כמשעשע. אחת מהסוגיות שנידונו עסקו בשליטה טריטוריאלית באזור הנהר המפריד בין הקבוצות היריבות. כאשר (בלחץ גורמים בינלאומיים) שולבו נציגות של ארגוני שלום של נשים בדיונים,⁴⁹ הן פרצו בצחוק למשמע הוויכוח, היות ומסתבר כי אותו הנהר ייבש מזמן. בצפון אירלנד, שילובן של ארגוני נשים לשלום בתהליך המשא ומתן וגיבוש ההסכם אפשר להביא את טיוטת ההסכם לאוכלוסייה על מנת להתאימו לצרכיה, ותרמו רבות לתוצאות החיוביות של משאל העם.

שילובם של ארגוני שלום של נשים מסיע גם בצמצום אי-השוויון המגדרי והייצוג הפוליטי של נשים ממגוון קבוצות האוכלוסייה. למשתנה זה חשיבות כפולה, חוקרות פמיניסטיות מצביעות על הקשר בין פערים בשוויון מגדרי לסיכויים להתפרצות אלימות פוליטית.⁵⁰ בנוסף, הדרתן של נשים שפעלו בנחישות לקידום השלום בשטח ובקרב הקהילה הבינלאומית מהתהליכים הפורמליים, מונעת מההישגים שצברו להתממש לכדי "הון פוליטי". מהלך זה המכונה "חזרה למטבח", מעלים את תרומתן ומונע הכרה בחשיבותן ופועלן בהיסטוריה

⁴⁸ Maoz, I. (2009). "The women and peace hypothesis? The effect of opponent negotiators' gender on the evaluation of compromise solutions in the Israeli-Palestinian conflict". *International Negotiation*, 14 (3), 519-536.; Maoz, I. (2012). "The women and peace hypothesis". In Christie DJ, editor. *The Encyclopedia of Peace Psychology*.

⁴⁹ UNIFEM (2000). "Breakthrough for women at Burundi Peace Negotiations". UNIFEM. Retrieved from <https://reliefweb.int>.

⁵⁰ Caprioli, M. (2005). "Primed for violence: The role of gender inequality in predicting internal conflict". *International studies quarterly*, 49 (2), 161-178.

של המאבק לשלום ובנרטיבים הלאומיים. בישראל קל להבחין בדומיננטיות של סיפורי הקרב וההקרבה של הגברים עוד טרם הקמתה של מדינת ישראל ונדרש מאמץ מתמשך ועיקש של ארגוני הנשים להחזיר את ה"הר-סטורי" (her story) אל התודעה הלאומית. במקרים בהן נשים הצליחו להשתלב בתהליכים הפורמליים, הישיגיהן במאבק לשלום התרגמו לקידום שוויון מגדרי. הדוגמא הבולטת ביותר היא רואנדה, בה שילובן הדומיננטי בתהליך השלום התרגם לאחר מכן לשינוי הסטטוס החברתי והפוליטי של נשים במדינה, כאשר ייצוג הנשים בפרלמנט עולה בקביעות וכבר עשר שנים ברציפות רואנדה הנה המדינה המובילה בעולם בייצוג נשים בפרלמנט (61%).

התרומה של כל אחת מהדוגמאות (לאורך המאמר), כמו גם המחירים הנלווים להתעלמות ממנה, ברורים מאוד בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. הצורך במציאת דרכים לבנות אמון ולהנמיך את החשד בין הצדדים, הצורך להביא את הצדדים להסכמה להנעת תהליך של משא ומתן, הצורך ליצר הסכמה ציבורית רחבה התומכת בהסכם, מציאת דרכים להורדת מפלס האלימות, יצירת תשתית להטעמה בת-קיימא של ההסכם, והצורך בקידום שוויון מגדרי וייצוג נשים בפוליטיקה הישראלית, כולם יכולים לקבל מענה על ידי שילוב של ארגוני שלום של נשים בתהליך הפורמלי.

שילובם של ארגוני שלום של נשים בתהליכים פורמליים, יסיע גם בקידום התפיסה כי "השלום הוא של כולן/ם". מגמות עולמיות, המכירות בחשיבות של שוויון מגדרי ותפיסות של מגוון, שותפות והכלה, תומכות ומחזקות תפיסה זו. תהליכים של שיתוף ציבור, שולחנות עגולים וועדות עממיות (הנפוצות מאוד בממשל של צפון אירלנד וסייעו להעביר לאחרונה חוקים המאפשרים הפלות ונישואים חד-מיניים), נראים יותר ויותר בגופים ציבוריים (בשלב זה בעיקר בקרב השלטון המקומי).

ארגוני שלום של נשים מממשים תפיסה זו במגוון אסטרטגיות, בין אם דרך יצירת שיתופי פעולה עם גברים בעמדות כוח, יצירת רשת נשים ארצית החל מהרמה הקהילתית ועד הארצית, או שימוש בשפה וניסוחים המבוססים על הווי החיים המקומי. רוב האסטרטגיות מבוססות על הכרה בצורך של תהליך השלום ליצור בקרב האוכלוסייה הזדהות עם תכני ההסכם, הן כגורם הממתן את תחושת הפחד משינוי, והן כגורם המייצר שינוי חיובי במציאות החיים ותקווה לעתיד.